

УДК 811.161.2'38:336.71

Анастасія Зеніна

НАУКОВИЙ СТИЛЬ БАНКІВСЬКИХ ТЕКСТІВ: ОЗНАКИ НОРМИ ТА ІННОВАЦІЇ

Розмежовано засадничі ознаки банківського терміна; прокоментовано погляди вчених на явища багатозначності і метафоричності в галузевих термінологіях. Схарактеризовано специфіку трьох напрямків розвитку сучасної термінології банківської справи в період модернізації й оновлення її словника.

Ключові слова: багатозначність, банківська справа, метафора, науковий стиль, термін, період.

Постановка наукової проблеми та її значення. Термінологія є історично змінною категорією, фіксує поступ спеціального знання, виражений у постійному пошуку шляхів і засобів поповнення номінативної бази, динаміці її структури. Місце термінології в лексичній системі мови визначається відношенням мови науки до загальнолітературної мови як часткове до загального. Крім стандартизованих термінів, наявних і створених за типовими словотвірними зразками, у галузевих термінологіях виникають нові, часто образні, термінологічні номінації. Не стала винятком і термінологія, що обслуговує максимально актуалізований банківський сектор ринкової економіки. Відтак виникає необхідність оцінки нормативних та інноваційних одиниць у термінології української банківської справи на сучасному етапі. Тому актуальність розробки обраної теми не викликає сумнівів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Заслугує на увагу ступінь опрацьованості зазначеної проблематики в лінгвістиці останніх років. На функційному призначенні параметрів образності в наукових термінологіях на рівні із конститутивними елементами наголошували Г. М. Дядюра (природнича, технічна), Ю. А. Яременко (географічна), Л. А. Алексієнко (гуманітарні). Н. С. Родзевич називає метафору спільним активним джерелом розвитку словникового складу мови і термінологічних систем у її складі [22]. Подібно до того, як багатозначність довго вважалася недоліком галузевих термінологій [12, с. 8], а згодом її визнано характерною рисою терміна [27], так і образно-оцінні метафори, мало типові для наукових текстів, можуть ставати постійною комунікативно цінною складовою цього стилю.

На сьогодні чи не єдиною працею, у якій запропоновано аналіз банківських термінів, є дисертація М. В. Євстифєєвої, де за об'єкт обрано термінологічну систему валютного ринку в російській мові [8]. Дослідниця

стверджує, що спеціальний термін потенційно має емоційне, оцінне або стилістичне забарвлення.

Мета і завдання статті. У пропонованій статті ставимо за мету розглянути специфіку наукового стилю україномовних банківських текстів, яка й досі залишається малодослідженою. Досягненню поставленої мети передувало розв'язання таких завдань: 1) встановити конститутивні ознаки банківського терміна; 2) з'ясувати, на якому етапі розвитку термінології української банківської справи відбуваються показові зрушення в її словнику; 3) простежити вияв інноваційних тенденцій у банківській термінології.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Банківська термінологія – це системно організована сукупність термінів кредитно-банківської справи, що має динамічний характер і відображає засадничі поняття цієї галузі, накопичені внаслідок поступального розвитку макроекономіки в її ринковому варіанті.

Показовим для нас є міркування Д. С. Лотте, за яким термін протиставлено звичайному слову, оскільки він «виражає обмежене, чітко фіксоване поняття незалежно від контексту та є однозначним у межах цієї і споріднених дисциплін» [13, с. 4]. Дійсно, контекстом для терміна є не стільки ситуація та текст, скільки термінологія, через яку він і набуває своєї однозначності. Завдяки належності до конкретної термінології термін входить до лексичної системи мови [3, с. 508].

В організованій терміносистемі термін установлює зв'язок з іншими елементами цієї системи, де виконує номінативну функцію – називає конкретне поняття, яке також є елементом системи понять галузі. Тому місце терміна в термінологічній системі безпосередньо залежить від місця відповідного поняття в системі понять [13, с. 14].

Отже, системність є засадничою ознакою, умовою існування термінів (Н. В. Васильєва, В. П. Даниленко, А. П. Загнітко, Д. С. Лотте, Н. І. Овчаренко). Цю особливість виявлено під час групування понять, на позначення яких уживані відповідні терміни, пов'язані між собою причиново-наслідковими відношеннями, спільністю предмета думки, а також відношеннями родо-видовими, тотожності й протиставлення.

На відміну від звичайних слів, терміни називають не загальнопобутові, а спеціальні, науково-технічні чи професійні, поняття – максимально точно визначають їх. На переконання дослідників, саме такою постає основна ознака власне терміна [18, с. 43].

Змістова чіткість, або «обмеженість значення» [5, с. 30], досягається створенням фахівцями-термінологами наукового визначення – дефініції. Наявність дефініції є обов'язковим маркером усіх термінів: *прайм-рейт – найменша процентна ставка за кредитами комерційних банків, що надаються першокласним надійним клієнтам* [25, с. 556]; *пролонгація – продовження терміну дії договору, угоди, позики, векселя* [25, с. 565].

До найбільш дискусійних ознак терміна належить така лексико-семантична ознака, як однозначність. Традиційно прийнято вважати, що термін повинен називати лише одне поняття. Однак практика доводить, що багатозначність все ж потрапляє в термінологічні системи. Для прикладу наведемо висновок Д. С. Лотте, зроблений унаслідок аналізу технічної термінології, – наявність панівної кількості термінів полісемічного характеру стає однією з її особливостей [14, с. 883].

Компромісний підхід до явища багатозначності в термінології знаходимо і в розвідці А. М. Соколової [24]. Здатність терміна вступати в полісемічні відношення приховується в специфіці, закладеній не у сфері властивостей такої лексичної одиниці, а у сфері її функцій, що закономірно спричинює асиметрію мовного знака [24, с. 302]. Вирішальним моментом для адекватного розуміння терміна стануть мінімальні контекстуальні умови, необхідні для реалізації конкретного значення.

Н. І. Овчаренко вбачає причини виникнення полісемії термінів у розвитку вторинної термінологічної номінації (метонімізації), що «пояснюється більшою кількістю спеціальних понять у порівнянні з лексико-словотвірними можливостями мови, вимогами лаконічності та стислості, які висуваються до терміна і, безперечно, природною здатністю людини до асоціативного мислення» [17, с. 78].

Аналіз зібраного фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що явище багатозначності як ознака високого або середнього ступеня засвоєння запозиченого терміна в українській мові властиве й термінології банківської справи [9, с. 35–39]. Наприклад, термін *ліквідність* має два значення: 1) *спроможність банків своєчасно виконувати свої кредитно-фінансові зобов'язання, передусім сплачувати борги*; 2) *легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у гроші* [23, с. 302].

Розвиток у терміна кількох значень пояснюємо дією законів загальнолітературної лексики – джерела будь-якої термінології. Термін легко залучається до семантичних процесів, що формують підвалини лексичної системи української мови. Тяжіння терміна до багатозначності регульоване актуальністю й ступенем відбиття позначуваного поняття, частотою його вживання.

Вище прокоментовані ознаки терміна належать до числа конститутивних. Додатково наголошуємо ще на двох, які, на наш погляд, доповнюють уявлення про природу термінологічних одиниць. Т. І. Панько узагальнює концепції багатьох сучасних науковців і постулює: термін не повинен розвивати явища синонімії чи антонімії [20]. Однак у мовознавстві поширена й протилежна думка, коли синонімія / антонімія в термінології розглядаються як вияв законів розвитку лексики літературної мови [6], але причини їхньої появи різняться. Терміни-синоніми, або дублети, постають у результаті існування двох варіантів назви – «розширеного» і «короткого» (таку синонімію Д. С. Лотте вважає припустимою [13, с. 22]). Виникнення ж антонімії зумовлене екстралінгвально, адже «протилежні

поняття реально існують у науці або ж створюються як певна необхідність..., відповідно в термінології реалізовані всіма можливими засобами як лексичними, так і словотвірними» [6, с. 27].

Проаналізований фактичний матеріал засвідчив лише поодинокі випадки функціонування термінів-синонімів серед англізмів банківської справи. Наразі синонім (синонімічна сполука) в мові-реципієнті стає тлумаченням іншомовного терміна, якщо це запозичення-неологізм без точної дефініції або для супровідного контекстуального пояснення: *пролонгований* – *відстрокований*, *реінжиніринг* – *перебудова*, *спот-курс* – *обмін на місці*.

Дослідження довело, що інноваційні процеси в системі термінології банківської справи максимально увиразнилися в період модернізації й оновлення її одиниць – з початку ХХІ ст. і до сьогодні (див. загальну періодизацію [9]).

Огляд стану банківського сектору економіки в сучасній фаховій науковій літературі дає підстави констатувати вияв значних перетворень усередині його інфраструктури. За Н. М. Пантелєєвою, ринок фінансових інновацій є синергією фінансового й інноваційного ринків як результату інтелектуальної діяльності [19, с. 84]. Виникла потреба вдосконалення чинної законодавчої бази, що визначає зміст і мету банківської галузі ХХІ ст. (Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р.) [1, с. 35].

Функціонування банківської термінології і характер динамічних процесів, які підтверджують її поступ, в окреслений період максимально залежать від дії позамовних чинників. Усе нове, що входить як чинник глобального, загальнолюдського масштабу в банківську справу, неодмінно вербалізується, стає частиною її активного лексикону, а пізніше закріплюється в термінологічних словниках. З іншого боку, створення комплексу систематичних знань про банки, банківську справу, її історію, філософське підґрунтя – на часі, оскільки відповідає потребі інформувати суспільство про стан важливої сфери його життя.

З огляду на викладене, пропонуємо розмежувати три основні напрямки в розвитку сучасної термінології банківської справи. По-перше, це активізація процесів запозичення, що робить термінологію інтернаціональною, полегшує шлях до економічного прогресу. На сьогодні базовою мовою запозичення нових слів є англійська: *батерфляй-спред*, *дедвейт*, *демередж*, *компаундінг*, *пул*, *скімінг*, *спот-уїк*, *флоут* і под. По-друге, услід за корінними банківськими термінами дериваційний потенціал нарощують і запозичені, при цьому використовуються словотвірні засоби мови-реципієнта: *факторинг* → *факторинг/ов/ий*, *фактор/н/ий*, *дво/факторний*, *фактор-компанія*, *фактор-фірма* тощо. Новостворені ад'єктиви на противагу твірним одиницям виконують у тексті функцію предикації, тобто характеризують описуваний предмет або поняття через його головні ознаки, властивості: *онкольний (кредит)* («вид

короткострокового кредиту, що має бути повернений позичальником за першою вимогою банку»); *роловерне (кредитування)* («кредит, механізм якого передбачає поділ договірною кредитного строку на більш короткі періоди, 3-6 місяців, і встановлення твердої відсоткової ставки для першого періоду»); *сервісна (позика)* («позика, що надається фізичній особі для її власних цілей, як правило, для придбання товарів довготермінового користування») [4].

Третім напрямком розвитку термінологіки банківської справи на сучасному етапі постає активне залучення зразків мовно-словесної образності. Традиційно прийнято вважати, що термін позбавлений емоційно-експресивного забарвлення й стилістично нейтральний, що створює підґрунтя для об'єктивного, констатувального визначення понять, явищ. Крім того, поширеною є думка про функційну обмеженість словника мови науки, оскільки відповідні лексичні одиниці використовують виключно зі спеціальною метою [7; 15]. Ми підтримуємо міркування О. Д. Митрофанової про те, що творче начало в науковому стилі максимально послаблене [15, с. 18], а наявні відхилення від стильової норми мотивовані його внутрішнім розширенням.

Однак унаслідок виникнення смислових зв'язків між терміном та іншим словом утворюється термінологічне словосполучення з додатковою конотацією, зокрема метафоричного змісту, графічно оформлене за допомогою лапок. Наприклад: *У результаті платіжна криза перетворилася на світовий «фінансовий тромбоз» небаченого масштабу* [2, с. 124]; *Водночас установи, які дотримуються консервативної політики, можуть виявитись неспроможними залучити достатній обсяг ресурсів унаслідок процентної конкуренції з іншими кредитними установами, що залучали депозити, що спонукає їх до участі у «процентних війнах»* [2, с. 93]; *Тотальна фінансиалізація економічних відносин у підсумку обов'язково провокує так зване «фінансове цунамі», тобто системні макроекономічні кризи* [2, с. 73].

Власне науковим текстам із банківської справи (монографії, підручники, статті, нормативно-правові акти) відповідає академічний стиль викладу інформації, орієнтований на фахівців. У ньому переносне, здебільшого метафоричне вживання слів / словосполучень не є частотним, а вилучені приклади слугують джерелом додаткових альтернативних форм номінації і, зрештою, реалізують функцію термінів. Деякі з них, виділені лапками (графічний маркер метафоричного значення слів), уже встигли потрапити до словникових реєстрів: *валютний «коктейль» – регіональна міжнародна валютна одиниця, що базується на національних валютах декількох країн (євро, СПЗ)* [23, с. 258]; *грошовий «голод» – один із виявів надмірного знецінення грошей на стадії гіперінфляції* [23, с. 127]; *гарячі «гроші» – тимчасово вільні кошти, що стихійно переміщуються з однієї країни в іншу з метою збереження вартості чи отримання спекулятивних доходів* [23, с. 131].

Науково-публіцистичний підстиль як один з різновидів наукового стилю репрезентує сферу зовнішніх зв'язків науки, тобто його завдання полягає в наближенні результатів досліджень у банківській галузі до рівня сприйняття середнього реципієнта. Сучасна українська періодика (друковані або медіа-ресурси) відповідає комунікативному призначенню науково-публіцистичного підстилю й активно залучає образні номінації метафоричного типу. Перенесення, покладене в основу метафори, не має на меті створити художній образ, як це відбувається в зразках красного письменства, навпаки «метафоризація в науковому стилі сприяє найбільш точній і словесно економічній передачі думки, наочності при викладі наукового матеріалу, його дохідливості» [16, с. 159].

Прийом лапок, що спочатку засвідчував нове нестандартне мовне явище в банківській лексиці, поступово нівелюється: *Розвиток перехідної економіки в умовах грошового голоду – це нонсенс* [26]; *Основна валюта синдигованих позик – американський долар, але частовикористовують інші вільно конвертовані валюти, а також валютнікоктейлі* [21].

Не зафіксованими термінологічними словниками залишаються складні okazіональні конструкції: *аванси на тлі фінансових романсів, банки нарощують м'язи, вливати гроші, кастинг у мінфіні* тощо (приклади подано за [10]).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, такі основні ознаки терміна, як системність, наявність дефініції, однозначність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення, синонімів й антонімів, стилістична нейтральність, реалізуються тільки в межах відповідної терміносистеми. Посилення зв'язків банківських термінів із загальноновживаною лексикою, що стало помітно за останнє десятиліття, сприяє розширенню спектра значень не лише спеціальних одиниць, а й самих понять. Перспективою подальших студій є поглиблене вивчення типів переносних значень у системі термінології української банківської справи.

Список використаної літератури

1. Банківська діяльність в Україні: Нормативно-правове регулювання / О. М. Роїна. – К. : КНГ, 2007. – 496 с.
2. Банківська справа : науково-практичне видання. – 2013. – № 1. – 127с.
3. Васильева Н. В. Термин / Н. В. Васильева // Языкознание. Большой энциклопедический словарь ; [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 508–509.
4. Генеза ринкової економіки : терміни, поняття, персоналії / [за наук. ред. Г. І. Башнянина, В. С. Іфтемічука]. – 2-ге вид., виправ. і доп. – Львів : Магнолія 2006, 2007. – 688 с.
5. Гринёв-Гриневи́ч С. В. Терминоведение : учеб. пособие [для вузов] / С. В. Гринёв-Гриневи́ч. – М. : Академия, 2008. – 302 [1] с.
6. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 7–67.

7. Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі: (на матеріалі текстів природн. та техн. наук : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. М. Дядюра. – К., 2001. – 22 с.
8. Евстифеева М. В. Терминологическая система валютного рынка на современном этапе её развития : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / М. В. Евстифеева. – Москва, 2007. – 21 с.
9. Зеніна А. В. Адаптація англізмів у термінології української банківської справи : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / А. В. Зеніна. – Донецьк, 2013. – 251 с.
10. Ільченко О. А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000–2010 рр.) / О. А. Ільченко. – Харків, 2012. – 198 с.
11. Коготкова Т. С. Из истории формирования общественно-политической терминологии (по материалам последних десятилетий XIX ст.) / Т. С. Коготкова // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 114–165.
12. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 146 с.
13. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 168 с.
14. Лотте Д. С. Очередные задачи технической терминологии / Д. С. Лотте // Известия АН СССР. – Сер. VII : Отделение общественных наук. – 1931. – № 7. – С. 883–891.
15. Митрофанова О. Д. Язык научно-технической литературы / О. Д. Митрофанова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 147 с.
16. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / С. Я. Єрмоленко, Г. М. Колесник, К. В. Ленець та ін. – К. : Наук. думка, 1977. – 236 с.
17. Овчаренко Н. Метонімія як явище перекатегоризації в професійній галузі (на матеріалі сучасної термінології) / Н. Овчаренко // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки : зб. наук. пр. – Слов'янськ : ДДПУ, 2013. – Вип. 1. – С. 77–81.
18. Овчаренко Н. Теоретичні передумови дослідження терміносистем / Н. Овчаренко // Дивослово. – 2013. – № 11. – С. 43–45.
19. Пантелеева Н. М. Ринок фінансових інновацій: основи формування та розвитку / Н. М. Пантелеева // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 82–86.
20. Панько Т. І. Українське термінознавство : підруч. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
21. Ринок євровалют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ufpp.kiev.ua/rinok-yevrovalyut> (17.12.2014).
22. Родзевич Н. С. Метафора – спільне джерело творення термінологічної лексики в слов'янських і західноєвропейських мовах / Н. С. Родзевич // Дослідження з лексикології та лексикографії : міжвід. зб. / редкол.: Л. С. Паламарчук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 137–156.
23. Словник банківських термінів (Банківська справа : термінологічний словник) / А. Г. Загородній, О. М. Сліпущко, Г. Л. Вознюк, Т. Р. Смовженко. – К. : Аконт, 2000. – 605 с.
24. Соколова А. М. К вопросу о многозначности термина (на примере экономического термина) / А. М. Соколова // Научная литература. Язык, стиль, жанры. – М. : Наука, 1985. – С. 301–311.
25. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

26. Танго з граблями: регуляторна політика НБУ не гамує грошового голоду [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://tyzhden.ua/Economics/34008> (24.12.2014).

27. Шестак О. В. Терминологическая полисемия как один из путей развития терминосистемы / О. В. Шестак // Потенциал русского языка: проблемы и решения / отв. ред. Т. Х. Каде. – Краснодар : Изд-во КубГУ, 1997. – С. 160–176.

Зенина Анастасия. Научный стиль банковских текстов: признаки нормы и инновации. Выделены основополагающие характеристики банковского термина, среди которых системность, однозначность, отсутствие синонимов или антонимов, стилистическая нейтральность. Проанализированы взгляды ученых на явления многозначности и метафоричности в отраслевых терминологиях. Исследована специфика трёх базовых направлений в развитии современной терминологии украинского банковского дела в период модернизации и обновления её состава. Характер динамических процессов в банковском словаре зависит от внеязыковых факторов, что обусловлено изменениями в системе самого банковского сектора экономики. Интернациональность терминологии поддерживается новыми заимствованиями преимущественно из английского языка. Свой деривационный потенциал одинаково наращивает исконная номинативная и заимствованная лексика с актуализацией формантов языка-реципиента. В систему банковской терминологии все чаще попадают экспрессивно-окрашенные единицы как источник дополнительных форм номинации, которые фиксируются специальными словарями.

Ключевые слова: многозначность, банковское дело, метафора, научный стиль, период, термин.

Zenina Anastasiya. The Scientific Style of Banking: Signs of Standards and Innovation. The article dwells upon the analysis of the normative and innovation features of the scientific style of banking. The fundamental characteristics of banking term are marked, including the consistency, monosemy, no synonyms or antonyms, stylistic neutrality. The views of scientists on the phenomenon of polysemy and metaphor in industry terminology are commented. The specific features of the three basic directions in the development of modern Ukrainian terminology of banking in the period of modernization and renewal of its composition are studied. The nature of dynamic processes in the banking dictionary depends on extralinguistic factors due to changes in the system of the banking sector of the economy. Internationality terminology is supported by the new English borrowing. The native and borrowing terms produce derivatives based upon the native derivative models. The banking terminology use expressive units as a source of additional nomination forms, which are fixed with special dictionaries.

Keywords: banking, metaphor, period, scientific style, term, polysemy.

Стаття надійшла до редколегії 09.01.2015